

Францаас монголчилсон бүтээлийн онцлог

Б. Алтангүл* (МУИС)

Монгол Францын харилцаа эртнээс улбаатай билээ. Илхаан Аргун, Өлзийт нар Францын Гоо Филиппт захидал илгээж, IX Луй вангийн санал сэдлээр Рубрук Монголын эзэнт гүрэнд XIII зуунд зорчиж, анхны элчийн харилцааны хэлбэртэй байсан. 1965 онд Монгол улс, БНФУ-ын хооронд дипломат харилцаа тогтоож, Монгол, Франц улсын төв хэвлэлүүдэд албан мэдээ нийтлэгдсэн байдаг.

1921 оны Хувьсгалын дараа “Өрнөд Европын улсуудаас Герман, Англи зэрэг улстай юуны өмнө худалдаа хөгжүүлэхийг зорьж байсан бол Франц улстай соёл боловсрол, шинжлэх ухааны салбарт харилцах зорилт тавьж байжээ. 1927 оны эхээр Д. Аюурзана, Ж. Дүгэрсүрэн, Намсрай, Б. Уртнасан нарыг Франц улсад суралцуулахаар илгээжээ. Эдгээр оюутнуудыг эдийн засгийн чиглэлээр голлон сургахыг зорьсон байна. Мөн Франц улс Монгол улсыг НҮБ-д элсэхийг анхнаас нь дэмжсэн Өрнөд Европын анхны улс байжээ”.¹⁹¹ Ер нь “Европ дахины олон улсын дотроос шашны хүрээгээр бус улс төрийн хүрээнд Монголыг анх анхааран судласан орон гэвэл Франц бөлгөө” хэмээн эрдэмтэн Ц. Шагдарсүрэн онцлон тэмдэглэсэн байдаг нь уг хоёр орны харилцааны тухайд их чухал санаа хөндсөн байна. Бид энэ удаад Францын орчуулсан бүтээлийн онцлогийн тухайд авч үзэхийг зорьсон юм.

XX зууны эхэн үеэс өрнө зүгийн тэр тутмаа францын уран зохиолын орчуулга асар хурдтай хөгжиж, олон арван бүтээл уншигчдад хүрчээ. “Дэлхий дахины утга зохиолд гүнзгий нөлөөлдөг утга зохиолуудын нэгэнд Францын утга зохиол орно. Раблэ, Мольер, Вольтер, Дидро, Бальзак, Гюго, Стендаль, Флобер, Мопассан, Золя, Франс, Роллан болон Францын бичгийн бусад их хүмүүсийн нэр улс болгонд түгэж уншигч бүрийн зүрхийг донсолгож, сэтгэлийг баясган, ядрах цагт хүчийг нэмж, нойрмоглох үед ухааныг сэргээж байна” хэмээн орчуулагч Ж. Намсрай¹⁹² дурьдсан байна.

Ер нь монгол хэлнээ орчуулсан франц бүтээлийг орчуулсан он дарааллар нь доорхи байдлаар авч үзэх болох талтай гэж бид үзэж байна.

- 1913-1960 (орчуулгын суурь баттай тавигдсан үе)
- 1960-1975 (орчуулгын оргил үе)

*МУИС-ийн ГХСС-ийн Франц-роман судлалын тэнхимийн эрхлэгч, дэд профессор, доктор

¹⁹¹ Оюунгэрэл Л, Монгол, Францын харилцаа, УБ, 2003.

¹⁹² Намсрай Ж, Францын утга зохиолын түүх, УБ, 1997, 2-р тал.

- 1975 оноос өнөөг хүртэл.

1913-1960 оны үеийн орчуулгын бүтээлийн онцлог

XX зуун Монголын орчуулгын түүхэнд эргэлт гарч орчуулгын үйл хэрэг дорно зүгийн соёлын хүрээнээс халин гарч түүний олон төрөл зүйл мэдлэгийн бүх салбарыг хамарч эрч хүчтэй хөгжсөн. 1921 оны сүүлчээр хэсэг сэхээтэн санаа зорилгоо нэгтгэж, улс орныхоо хоцрогдлыг арилгах, ард түмнээ соён гэгээрүүлэх, бичиг үсэг, соёл боловсролтой болгохын тулд шинжлэх ухааны зүйл бүрийн салбарыг үүсгэн хөгжүүлэх зорилго бүхий Номын (Судар бичгийн) хүрээлэн байгуулах санал боловсруулж Ардын засгийн газарт өргөн барьсан нь өнөөгийн Монгол Улсын Шинжлэх ухааны Академийн үндэс суурь болсон билээ.¹⁹³ Ийнхүү үндэсний сэхээтнүүд шинэ Монгол улсын ард түмнийг гэгээрүүлэх ажилд гар бие оролцсон бөгөөд шинэ мэдлэг, ойлголтыг монгол хэлээр хүргэхэд орчуулга чухал үүрэг гүйцэтгэсэн байгаа юм. Мөн цаг үеийн шаардлагаар сэхээтнүүд орчуулагч болж байсан тухайд “... энэ үед орчуулга шинэ шатанд гарч, цаг үе олон авьяаслаг орчуулагчдыг төрүүлэн гаргасан ... 30 –аад онд би хөгжимчин болох хүсэлтэй байлаа. Гэтэл намайг “чи хүссэнээ хийх биш, хэрэгтэйгий нь хийх шаардлагатай байна” гээд театрын орчуулагч болгосон юм” хэмээн ахмад орчуулагч Э. Оюун дурсьжээ.¹⁹⁴

1913 оноос “Шинэ толь” сэтгүүлд, 1915-1920 оны хооронд “Нийслэлийн хүрээний сонин бичиг” сонинд дэлхийн байдал, олон орнуудын түүх, аж ахуй, зан заншлын тухай нийтлэг мэдээлэл гардаг байсан. “Шинэ толь” сэтгүүлд Леон Каны (Léon Cahun) “Хөх Монголын Хөх Туг” (La bannière bleue) хэмээх түүхэн романы хэсэг нийтлэгджээ. Энэ нь өрнө зүгийн утга зохиолоос орчуулагдсан анхны үргэлжилсэн үгийн зохиол хэмээн үзэж болох юм.¹⁹⁵ Уг зохиолыг Судар бичгийн хүрээлэнгийн эрхэлсэн сайдын алба хашиж байсан Ж. Цэвээн орчуулжээ. Тэрбээр Жюль Верний “Арван таван наст капитан” хэмээх адал явдалт романыг 1937 онд орос хэлнээс монгол бичиг рүү орчуулж, 2 дахь удаагаа 1959 онд хэвлүүлэн өсвөрийн залуу уншигчдад өргөн барьсан юм.

Энэ үед эрдэмтэн, зохиолч Б. Ринчен, зохиолч, орчуулагч Д. Нацагдорж, орчуулагч Ж. Цэвээн, Б. Энэбиш, Г. Дамдин, Н. Жамбалсүрэн, Ж. Намсрай, Ш. Доржготов, Д. Самдан, зохиолч, орчуулагч Ч. Чимид, Ц. Цэдэнжав, Д. Сэнгээ нар голлох үүргийг гүйцэтгэжээ. Тэд намын үзэл бодлыг ард түмэнд хүргэх, шинээр тогтсон Хувьсгалын үйл явцыг дэмжих, хүмүүсийг боловсруулан мэдлэгийг нь дээшлүүлэх, танин мэдэхүйн чиглэлийн бүтээлийг сонгон орчуулж байсан нь тохиолдлын чанартай бус, нийгмийн хэрэгцээ, шаардлагыг ухамсарлаж байсныг харуулж буй юм.

Их эрдэмтэн Б. Ринчен Ги дө Мопассаны “Гар”, “Өвгөн”, Альфонс Додегийн “Алтан тархитай хүний домог” өгүүллэгийг нь 1935 онд орчуулж “Шинэ толь” сонины 1, 2-р дугаарт, 1944 онд Бомаршегийн “Ухаангүй өдөр буюу Фигарогийн гэрлэсэн нь” жүжгийг орчуулж “Цог” сэтгүүлд хэвлүүлж Францын жүжгийн зохиолын орчуулгын эхийг тавьсан гэж үзэж болохоор байгаа юм.

¹⁹³ Гүрбазар Р, Орчуулгын онол, дадлагын үндэс, УБ, 1996, 58-р тал.

¹⁹⁴ Дашдаваа Д. М. Горькийн зохиолын монгол орчуулгын тухайд, УБ, 1984, 18-р тал.

¹⁹⁵ Гүрбазар Р, Орчуулгын онол, дадлагын үндэс, УБ, 1996, 58-р тал.

Монголын шинэ үеийн утга зохиолыг үндэслэгч Д. Нацагдорж Альфонс Додегийн “Алтан тархитай хүний домог”, Мопассаны “Аглагч”-ийг орос хэлнээс тус орчуулжээ. Энэ үед 50 гаруй франц бүтээлийн монголчилсоны дотор 10 гаруй роман, 2 жүжиг, 4 тууж, 2 туурь, 9 өгүүллэг, 9 шүлэг, 1 найруулал, 1 дууг орчуулсан гэсэн тоо гардаг.

Энэ үеийн бас нэг онцлог бол 1945 оноос Монгол улсын гадаад харилцаа эрс өргөжихийн хэрээр франц хэлтэй үндэсний боловсон хүчин бэлтгэх цаг үеийн шаардлага гарч ирсэний дагуу ЗХУ-д франц хэлтэй мэргэжилтэн бэлтгэх үндэс тавигдан Б. Хэнмэдэх, Г. Батсүх, Ж. Намсрай, Т. Пүрэвжал нар төгсчээ.

1950 он хүртэл шинэ хувьсгалын үйл явцыг ард түмэнд таниулах, танин мэдэхүйн чиглэл зохиолын орчуулга зонхилж байсан бол 1950-1960 оны хооронд нам ард түмэн, энх тайван, эв хамтыг магтан дуулах, энх тайвнаар зэрэгцэн орших, дайны аюулыг сэрэмжлүүлсэн утгатай бүтээлийн орчуулга голлох байр суурь эзэлсэн байдаг. Энэ үед эх орны 1, 2-р дайн оролцож явсан Луй Арагоны “Мянга есөн зуун дөчин зургаан он” шүлгийг Ц. Цэдэнжав, “Шүлэгчээс намдаа” шүлгийг Ж. Намсрай нар тус тус монголчилсон байна.

1960-1975 оны үеийн орчуулгын бүтээлийн онцлог

Энэ үед уран зохиолын хэл хэлний орчуулга Монгол оронд ид хүчээ авч байсан бөгөөд XX зуунд соёл, эрдэм мэдлэгийн хүрээнд асар их амжилт олсны нэг гол үр дүн бол манай сэхээтнүүд гадаадын олон хэл эзэмшиж эхэлсэн явдал байв. Тавиад оны дунд үе хүртэл манайд голчлон орос хэлээр дамжуулан бусад орны уран зохиолын бүтээлтэй танилцаж байсан байлаа. Энэ бол тухайн нөхцөл байдалд зайлбаргүй туулж өнгөрөх зурвас үе байсан бол яваандаа орос орчуулга хичнээн сайн боловч түүнээс дам орчуулах нь олон талаар сөрөг нөлөөтэй байсан нь амьдралд батлагдсан учраас эх хэлнээс шууд монгол хэлэнд орчуулах эрмэлзэл давамгайлах болжээ.¹⁹⁶

Монголчууд Европын соёл иргэншилтэй танилцахад Францын сонгодог зохиолчдын зохиол бүтээлүүд чухал үүрэг гүйцэтгэснийг цохон тэмдэглэх хэрэгтэй билээ.¹⁹⁷

Энэ үед нэгэнт тогтсон хувьсгалын үйл явцыг улам цааш нь бэхжүүлэхийг уриалсан, ард түмний бодит амьдралыг харуулсан, хайр дурлалыг магтан дуулсан агуулгатай дэлхийн сонгодог зохиолыг франц эхээс нь орчуулах явдал хүчээ авч эхэлсэн явдал юм. Дэлхий дэхинд алдаршсан Жюль Верн, Ги де Мопассан, Анатолий Франс, Виктор Гюго, Стендаль, Оноре де Бальзак, Проспер Мериме, Раблэ, Эмиль Зола, Жорж Сименон, Альфонс Доде, Александр Дюма зэрэг зохиолчдын бүтээлийг орчуулагч Ж. Намсрай, Т. Пүрэвжал, С. Адийхүү, Т. Төмөрхүлэг, Ц. Батцэвэл, Д. Даш, Ш. Очирбат, М. Цэдэндорж, Г. Амар, Б. Хэнмэдэх, П. Намсрайжав, Л. Чойжилсүрэн, С. Цэрэнрагчаа, Г. Аким нар монголчилсон.

1963 оноос МУИС-ийн Хэл бичгийн факультет-д багш орчуулагчийн мэргэжлээр франц хэлний мэргэжилтэн бэлтгэж эхэлсэн нь эх хэлнээс орчуулах явдалд дөхөм болжээ. Б. Пүрэвбаатар “Монте-Кристо гүн”, “Инээмтгий хүн” зэрэг романыг франц хэлнээс өмнө орчуулсантай эхтэй нь тулган дахин орчуулсан байдаг. Мөн эх хэлнээс Ж. Намсрай Анатолий Франсын “Кренкебиль” туурь, “Шүүгчид” өгүүллэг,

¹⁹⁶ Гүрбазар Р, Орчуулгын онол, дадлагын үндэс, УБ, 1996, 72-73 дахь тал.

¹⁹⁷ Оюунгэрэл Л, Монгол Францын харилцаа, УБ, 2003, 85-р тал.

Гююгийн “Парисын Дарь эхийн сүм”, “Зоригт далайчид” роман, Стендалийн “Улааныхан ба Харынхан” роман, Бальзакийн “Хүүхэд” өгүүллэг, Флоберийн “Бовари хатагтай” романыг тус тус орчуулан уншигчдын хүртээл болгосон юм.

Энэ үед эрдэмтэн, зохиолч Х. Пэрлээ Францын ардын аман зохиолын баялаг өв, баатарлагийн туульс “Роландын дуулал”-ыг 1969 онд орос хэлнээс орчуулснаар олонд хүрсэн билээ.

Энэхүү алтан үед үргэлжилсэн үгийн роман, тууж, өгүүллэгийн орчуулгын тоо эрс нэмэгдэж 100 гаруй бүтээлээс нь 30 гаруй нь роман, 2 жүжиг, 50 гаруй өгүүллэг, 6 тууж, 1 туурь, 1 дуу, 5 шүлэг, 2 найраглал зэрэг уран зохиолын бүхий л төрлийн орчуулга байгаа нь харагдаж байна. Жил алгасалгүй аль нэгэн орчуулгын бүтээлийг уншигчид хүртэж байсан нь ихээхэн онцлогтой явдал юм.

1975 оноос өнөөг хүртэл үеийн орчуулгын онцлог

Өмнөх үеийг бодоход жил бүр орчуулгын бүтээл олны хүртээл болоогүй хэдий ч монголчилсон бүтээлийн ихэнхийг франц эхээс буулгасан. Д. Пүрэвдорж, Т. Төмөрхүлэг, Б. Пүрэвбаатар, Ц. Сүхбаатар, С. Дулам зэрэг франц хэлтэн орчуулагчид орчуулгыг эрхлэх болсон нь онцлог явдал болов.

Энэ үед бичлэгийн шинэ төрөл эссэ, нийтлэл, сургааль үгс, абстракт жүжгийг уншигчдад өргөн барьсан. 200 гаруй бүтээлийг монголчилсон хэдий ч үргэлжилсэн үгийн романы тоо эрс цөөрсөн нь харагдаж буй юм. 1975 оноос 1990 он хүртэл тасралтгүй орчуулгын ажлыг эрхэлж байсан хэдий ч 1990-ээд оны нийгэм, улс төрийн өөрчлөлтийн гадуур орчуулга үлдээгүй. 90-ээд оны эхэн үед голдуу садар самуун, адал явдалт өгүүллэгийн орчуулга зонхилж, танин мэдэхүйн шинжтэй зохиолын орчуулга бараг зогсонги байдалд орсон билээ.

90 –ээд оны дунд үеэс Францын орчин үеийн зохиолчдын бүтээлийн орчуулга мэр сэр харагдах болов. Артур Рамбо, Поль Верлэн, Жак Привер, Гийом Аполлинер, Самуэл Беккет зэрэг шинэ урсгалын бүтээл орчуулгыг чимэх болсон.

Энэ бүхнээс авч үзэхэд ХХ зуунд Францын уран зохиолын орчуулгын эх суурь баттай тавигдаж, Монголын орчуулгын уран зохиолын салшгүй нэг хэсэг болсон байна.

Ашигласан бүтээл:

- Б. Алтангүл, *Répertoire des oeuvres françaises traduites en langue mongole*, УБ, 2004.
- Ш. Базар, *БНМАУ-д хэвлэгдсэн гадаадын уран зохиол, утга зохиол судлалын ном зүй*, 1974, 1976, 1978, 1983, 1987.
- М. Баянзул, *1921-1955 онд Монгол хэлэнд орчуулсан гадаад уран зохиолын бүртгэл*, УБ, 1957.
- Р. Гүрбазар, *Орчуулгын онол, дадлагын үндэс*, УБ, 1996.
- Д. Дашдаваа, *М. Горькийн зохиолын монгол орчуулгын тухайд*, УБ, 1984.
- Ж. Намсрай, *Францын утга зохиолын түүх*, УБ, 1997.
- Л. Оюунгэрэл, *Монгол, Францын харилцаа*, УБ, 2003.

Résumé

La traduction est inscrite dans la culture mongole depuis des temps immémoriaux. Il n'est pas étonnant que, parmi les premières œuvres françaises traduites en mongol, ait figuré *La Chanson de Roland* traduite par Kh. Perlee (1960), moins encore que parmi elles figure le roman historique de Léon Cahun, *La bannière bleue* dont le héros est Gengis khan. En 1913, ce premier ouvrage français a été publié en langue mongole par J. Tseveen, un des traducteurs expérimentés du russe en ancienne écriture mongole.

Depuis, plus de quatre cents œuvres de la littérature française, tous genres confondus et donc des romans, des nouvelles, des récits, des pièces de théâtre, de poèmes, des chants, des contes, des essais, ont été traduites en langue mongole directement du français ou à partir de version russe entre 1913 et 2013.